

TÁTRAI PATRIK
**Trianon hatása:
 az etnikai szerkezet átalakulása
 a Kárpát-medencében**

Trianon etnodemográfiai előzményei

A XVI–XVIII. század háborús eseményei, az ezek nyomán fellépő járványok, a különböző típusú migrációk következtében gyökeresen megváltozott a Kárpát-medence etnikai térszerkezete. A népesség területi átrendeződése azonban a XVIII. század folyamán, békeidőben is folytatódott. Jelentős mértékű, spontán és szervezett vándormozgalom bontakozott ki, melyben – a bevándorlók mellett – gyakorlatilag a Kárpát-medence minden nemzetisége részt vett, és amelynek célja elsősorban a kiüresedett, déli országrészek benépesítése volt. Az etnikai térszerkezet változásának üteme csak a XVII. század második felére csillapodott, így elmondhatjuk, hogy a század végére, a XIX. század elejére létrejött és megszilárdult az az etnikai térszerkezet, amely egészen az 1918–20-as államhatárváltozásokig meghatározó volt.

Miután a XVIII. század végére a magyar lakosság részesedése a Kárpát-medence össznépeességéből elérte a minimumát (kb. 33–35%), a XIX. század folyamán a magyar etnikum számottevően növelni tudta arányát. Mi alapozta meg ezt a növekedést? Nem állíthatjuk, hogy kiemelkedő természetes szaporodása, hiszen erről az időszakról is elmondható, hogy a természetes szaporodásnak elsősorban a regionális, kistérségi, és nem az etnikai csoportok szerinti különbségei számottevők.¹ Ennek ellenére a század folyamán a magyar lakosság természetes szaporodása valószínűleg nagyobb volt, mint a legtöbb együtt élő nemzetiségé. A másik ok a bevándorlás mértékének csökkenésében keresendő. Ráadásul a XIX. század második felétől a kivándorlók száma már jelentősen meghaladta a bevándorlókét, és a kibocsátó megyéket főként az ország peremterületén, a nemzetiségek által nagyobb arányban lakott részeken találjuk.² A magyarság feltűnő gyarapodásának harmadik oka pedig a különböző, legtöbbször a magyarság

irányába végbemenő asszimilációs, nemzetváltási folyamatokban rejlik. Utóbbi elsősorban az 1867-es kiegyezés, a magyarság presztízsenek növekedése, a gazdaság prosperálása, a magyar nyelv és a magyar nyelvű iskoláztatás előtérbe helyezése után ölthetett csak nagyobb méreteket. Pontos nagyságát azonban csak becsülni tudjuk, még az 1880-ban megindult rendszeres, a népesség etnikai (anyanyelvi) összetételére rákérdező népszámlálások sem adnak rá választ. Becslések szerint az 1848/49-es szabadságharc és az első világháború között elmagyarosodott körülbelül kétfélmillió lakosnak több mint harmada a zsidók, negyede a németek és ötöde a szlovákok közül került ki.³

A Kárpát-medence etnikai térszerkezete falusi térségekben csak keveset változott. Jelentősebb módosulás csak a Bánságban történt, ahol a telepítések még a XIX. században is folytatódtak, valamint az etnikai kontaktóznákban, ahol a többnyelvű, többes (vagy bizonytalan) identitású népesség gyakran váltogatta anyanyelvi önbesorolását a népszámlálások alkalmával. Ilyen területeket lehetett megfigyelni például a magyar–szlovák kontaktózná nyugati (Nyitra–Érsekújvár–Léva környéki) és keleti (Kassa környéki) szakaszán, a magyar–ruszin nyelvhatáron Nagyszőlős környékén, vagy akár Szatmár vármegye középső részén. Asszimilációs folyamatok zajlottak a különböző nyelvi szórványok beolvadásánál is. A fenti változásoknál azonban nagyobb volumenű volt a városokban tapasztalt átalakulás, mely szinte minden esetben a magyarok javára történt. A városokban két folyamat alakította át az etnikai jelleget: egyrészt a bevándorlás (elsősorban zsidók és magyarok), másrészt az asszimiláció. A legjelentősebb a városi német és zsidó lakosság elmagyarosodása volt. A nemzetváltási folyamatokra jó példa Budapest, ahol 1880 és 1910 között a magyar anyanyelvű lakosság aránya 56,8%-ról 85,9%-ra növekedett, vagy Kassa, ahol ugyanezen időszakban 38,3%-ról 75,4%-ra nőtt az arányuk.

Trianonhoz közeledve, a XX. század elején tehát a magyarok számára rendkívül kedvezően alakultak az etnodemográfiai folyamatok. A magyarok száma és aránya dinamikusan nőtt, ellenben volt olyan nemzetiség (németek, szlovákok, szlovének), amelynek nemcsak az aránya, de a száma is csökkent. Ezt a képet változtatta meg, és fordította visszajára Trianon.

1 Katus L. 2008: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. In: Nagy M. – Vértési L. (szerk.): Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei. PTE BTK Történelem tanszékcsoport. Pécs. 167.

2 Kocsis K. 1996: Az etnikai térszerkezet változásai a Kárpát-medencében (896–1920). In: Frisnyák S. (szerk.): A Kárpát-

medence történeti földrajza. MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete–BGYTF Földrajz Tanszék. Nyíregyháza. 55.

3 Katus L. 1988: Nemzetek és népszenyület. In: Glatz F. (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Budapest. 171–174.

Változások Trianon után

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést követően a történeti Magyarország területén immár öt utódállam (Csehszlovákia, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia, Ausztria), valamint Magyarország osztozott. Ezen – többségében új – államalakulatok a Monarchia-hoz hasonlóan soknemzetiségűek voltak, az államalkotó népesség mindössze Ausztriában és Magyarországon képezett túlnyomó (90% körüli) többséget.

A Kárpát-medence népességének etnikai szerkezetében bekövetkezett változások két nagy csoportra oszthatók. Az első csoportba a tényleges változások (például a lakosság tényleges helyváltoztatása) sorolhatók, amelyek elvileg mérhetők, nagyságáról rendelkezésre állnak információk. Ide leginkább a migráció különböző típusai tartoznak. A második csoportot viszont azok az etnikai változások alkotják, amikor valós változás nem történt, ugyanazon személy etnikai besorolása (pl. az utódállamokban a népesség eltérő számbavétele miatt) vagy önbevallása változik meg. Ez nem (vagy kevéssé) mérhető jelenség, nagyságát csak becsülni tudjuk.

Az új migrációs folyamatok már 1918-ban jelentkeztek. A bevonuló cseh, román és délszláv katonaság elől sokan elmenekültek. A birtokba vett területeken gyorsan megindult a hivatalnokok, tisztviselők leváltása; a fontosabb pozíciókba „etnikailag megbízható” személyeket ültettek, a magyarokat többnyire eltávolították, illetve hűségeskü letételére kötelezték őket. A magyar intézményrendszer (pl. iskolák) elsorvasztása tanárok ezreit tette feleslegessé az utódállamokban. Az értelmiségen kívül a nagybirtokosok, ipari munkások, cselédek egy része is Magyarországra vándorolt. Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1918 és 1924 között Kárpát-medencei szinten mintegy 350 000 magyar költözött át a trianoni országterületre (ennél vélhetően jóval többen telepedtek át). Csehszlovákiából, amely ekkor magában foglalta Szlovákiát és Kárpátalját 107 000-en, Romániából közel 200 000-en, Jugoszláviából 45 000-en érkeztek;⁴ az Ausztriához csatolt burgenlandi részekről a magyarok átvándorlása később kezdődött, és 1934-ig mintegy 10 000 főt érintett. Mivel a magyarok többnyire az utódállamok városaiban vesztették el megélhetésüket, így alapvetően a városi lakosságot érintette a migráció. Ők aztán nem álltak meg a határ túlsó, magyar részén, mely általában falusi térség volt, hanem a nagyobb váro-

sokba, és kiváltképp Budapestre érkeztek, ahol súlyos szociális problémát okozott az ellátásuk.

A határváltozás nem váltott ki számottevő ellenkező irányú mozgást, azaz a mai Magyarország területén élt nemzetiségek nem vándoroltak ki tömegesen az utódállamokba (tulajdonképpen ekkor már az ő anyaországukba). Mindössze a szerbek és románok körében volt megfigyelhető egy kivándorlási hullám (repatriálás), melynek oka a dél-magyarországi szerb, illetve tiszántúli román megszállás utáni retorziótól való félelem volt.⁵

Ezzel szemben a Magyarországtól az utódállamokhoz került területekre megindult a – túlnyomó többségben az államalkotó nemzetiséghez tartozó – népesség beköltözése. A már említett új hivatalnok- és köztisztviselő-réteg mellett fontos az erőszakos szervezetek (katonaság, csendőrség) betelepődése; többségük a városokba érkezett. Dél-Szlovákiába mintegy 70 000 főnyi cseh és szlovák népesség érkezett a távozó magyar lakosság helyére. Ez rendkívül gyors etnikai átrendeződést idézett elő a dél-szlovákiai magyar többségű kisvárosokban, csakúgy, mint a két nagyobb központban, Pozsonyban és Kassán, ahol a szlovákok aránya 1910 és 1930 között 15-ről 48%-ra, illetve 15-ről 60%-ra emelkedett. Szintén jelentős változások zajlottak Romániában, bár ezek mértéke és hatása az etnikai térszerkezetre csekélyebb volt, mint Csehszlovákiában. A városi román népesség 1910–20 között 60 000 fővel, 1920–30 között további 150 000 fővel gyarapodott, így 1930-ban a románok immár az összes városlakó 34,4%-át adták (1910-ben még csak 17,7%-át).⁶ A hatalmas növekedés jelentős regionális különbségekkel ment végbe, ennek köszönhetően 1930-ban a legnagyobb román közösségeket már nem csupán Dél-Erdélyben, hanem hagyományosan magyar többségű városokban (Kolozsvár, Nagyvárad) írták össze. Ugyanakkor a máramarosi és hunyadi, román környezetben fekvő bánya- és iparvárosok románosodása volt a legnagyobb mértékű. A városi román gyarapodás forrása azonban elsősorban nem a regáti bevándorlás volt, hiszen 1930-ban a Kárpátokon kívüli születésűek aránya csak 3,5% volt (és Erdély össznépeességén belül mindössze 0,9%). Jugoszláviában, bár a városok etnikai arculatát valamelyest átformálták a migrációs folyamatok, a jelenség korántsem volt annyira drasztikus, mint Csehszlovákiában vagy akár Romániában (pl. szerbek aránya 1910–30: Újvidék 34,5%→36,5%, Szabadka 3,7%→9,2%).

4 Petrichevich-Horváth E. 1924: Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest.

5 Kocsis K. – Bottlik Zs. 2009: Magyarország etnikai térképe. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest.

6 Varga E. Á. 1998: Városodás, vándorlás, nemzetiség. In: Varga E. Á.: Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Püski. Budapest. 192–193.

A városokban zajló átalakulással párhuzamosan rurális közegben is jelentős változások mentek végbe, elsősorban a nemzeti–stratégiai célokat szolgáló agrárreform és kolonizáció keretében. A földosztás főként az új határ menti sávban alakította át az etnikai szerkezetet, azon alföldi térségekben, ahol a föld művelésre a legalkalmasabb, de a lakosság nagy többsége magyar volt. A két világháború között Dél-Szlovákiában 143 (állami- és magán-) kolónia létesült, ahova mintegy 15–20 000 telepes költözhetett; döntő többségük (94%) szlovák és cseh volt.⁷ A kárpátaljai kolonizációról nem rendelkezünk ilyen részletes adatokkal, ott vélhetőleg csak pár ezer szlovák, ruszin és cseh telepes költözött a határ közelében létrejött telepekre. A kolonizáció elsősorban az alföldi, kedvező mezőgazdasági adottságú területekre irányult, de stratégiai fontosságú területeken (vasútvonal vagy államhatár védelme miatt) dombosági térszínen is alapítottak telepeket.⁸ Romániában a földreform hatása az etnikai térszerkezet alakulására sokkal kisebb volt, mint Csehszlovákiában vagy Jugoszláviában. A telepesek jórészt a szatmár–bihari határvidékre érkeztek. Többségük ortodox román volt, de – etnikai arányukhoz képest – a ruszinok is felülreprezentáltak voltak. Ezzel szemben Jugoszláviában a nemzeti és szociális célú agrárreform hatásai látványosabbak voltak: Kocsis Károly számításai szerint 1918–31 között a helyi szláv lakosság mellett 48 000 szerb és bunyevác érkezett az új kolóniákba, amelyek túlnyomórészt a Vajdaságban, a határtól számított 50 km-es sávban jöttek létre.⁹ Különösen feltűnő a Szabadkát körülölelő új telepesfalvak láncolata, amelyek célja a magyar etnikai tömb észak–déli kettéválasztása, valamint az új államhatár biztosítása volt.

Ahogy 1918 után jelentősen változtak a migrációs folyamatok, úgy változtak az asszimilációs trendek is. Az utódállamok területén országos szinten a magyarság irányába mutató hasonulás, nemzetváltás megállt, helyenként megfordult. A korábban elmagyarosodó, magát magyar anyanyelvűnek valló nemzetiségek új öntudatra ébredtek, és inkább az új államalkotó nemzethez tartozónak vallották magukat. Azon nemzetiségek körében, amelyek az utódállamokban is kisebbségnek számítottak (pl. németek), az etnikai öntudatuk erősítését – a magyarral szemben – az adott országok is támogatták. Azon nemzetiségek esetében, amelyeket magyar uralom alatt disszimilációs folyamatok jellemeztek (pl. a szlovákiai ruszinok különválása a szlovákságtól), Trianon után e folyamatok megfordultak és újfent beolvadásuk volt megfigyelhető (reasszimiláció). Az országos trendeket azonban

nem minden esetben tükrözték a lokális változások. Ahogy a magyar szórványok beolvadása már magyar uralom alatt is látható volt, ugyanígy folytatódott az utódállamokban a román, szlovák, stb. szórványok beolvadása helyi szinten, magyar többségű közegben (pl. a Székelyföldön), mindössze az asszimiláció üteme lassult le. Összességében azonban az asszimilációs folyamatok kiválóan tükrözték az új hatalmi viszonyokat.

A konkrét intézkedéseken, telepítéseken kívül megindult a statisztikai harc, bizonyítandó, hogy az elcsatolt területek birtokbavétele igazságos (illetve magyar szempontból igazságtalan) volt. Ezt leginkább úgy szándékoztak minden érintett ország elérni, hogy a kisebbségek számát statisztikailag is minimálisra csökkentse, illetve az államalkotó nemzetét növelje. E nemzetállami logika egyértelműen az etnikailag homogén állam eszméjét hirdette, és ezért mindent meg is tett. Ugyanakkor az etnikum csak eszköz volt a terület megszerzéséért folytatott küzdelemben, azaz a térség államai először „birodalmat” akartak építeni, majd ezt homogén nemzetállammá változtatni.

Az utódállamok területén lebonyolított népszámlálások így több változást is tartalmaztak a korábbi magyar cenzusokhoz képest. Míg a magyar népszámlálás – a korabeli statisztikai szemléletnek megfelelően – az anyanyelvre kérdezett rá, mint az etnikai hovatartozás ismérvére, addig az utódállamok a legváltozatosabb kategóriákra kérdeztek rá: Csehszlovákiában a nemzetiségre, Romániában 1920-ban az etnikai eredetre, 1930-ban a nemzetiségre és az anyanyelvre, Jugoszláviában az anyanyelvre, Ausztriában a nyelvi hovatartozásra. Több országban külön kategóriát alakítottak a zsidó és a cigány nemzetiség bevallásához, amely elsősorban a magyarok számában jelentett csökkenést, mivel e két csoport nagy része magyar anyanyelvűnek számított. A felsoroltakon kívül visszaélések is történtek: bevett gyakorlat volt a névelemzés alapján történő etnikai besorolás vagy a felekezethez igazított nemzetiség (így például Romániában egy magyar anyanyelvű görög katolikus csak román nemzetiségű lehetett). A fenti módszerek alkalmazása következtében a magyarok lélekszáma a környező országok népszámlálásai szerint összességében több százezer fővel csökkent.

Az utódállamok területén az etnikai térszerkezetben bekövetkezett változásoknak alapvetően két jellemzője volt. Egyrészt főleg a városokban nőtt az államalkotó nemzethez tartozók száma és aránya; ezzel szemben a falusi térségekben az etnikai szerkezet sokkal stabilabb maradt (a

7 Simon A. 2008: Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 165–168.

8 Simon A. 2008: 172.

9 Kocsis K. 2004: A Vajdaság mai területének etnikai térképe. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest.

faluközösség ekkor még nem bomlott fel), Jelentősebb változások csak ott következtek be, ahol a kolonizáció módosított az etnikai arányokon, illetve az etnikai kontaktónakban, ahol a kettős vagy bizonytalan identitású népesség immár a többségi nemzethez sorolta magát. A legjelentősebb ilyen magyarlakta térségek, ahol a nemzetváltás tömeges méreteket öltött a Nyitra–Érsekújvár–Léva háromszögben, Kassa déli és keleti előterében, Nagyszőlős környékén és Szatmár megyében voltak.

A fentiekkel szemben a mai Magyarország területén 1910 és 1920 között tovább nőtt a magyarok száma és aránya. Ehhez nemcsak a korábban már vázolt, Magyarországra irányuló menekülthullám, hanem az itt élő közel egymillió nem magyar anyanyelvű lakos fokozódó elmagyarosodása is hozzájárult. Az asszimiláció főként a kevésbé kompakt településterülettel rendelkező szlovákokat érintette, de a német, horvát és szlovén kisebbségek lélekszámát is apasztotta. A szerbek és románok száma elsősorban kivándorlásuk miatt csökkent. Mindezek következtében 1930-ban a magyarok minden városban többséget képeztek (pl. Békéscsabán és Sopronban is), és az ekkor már milliós Budapesten arányuk elérte a 94,3%-ot (1910: 85,9%).

Határváltozások, kényszermigrációk és megtorlások

Az 1938-as első bécsi döntést követő egy évtized radikális változásokat hozott az etnikai szerkezetben, valamint az egyes nemzetiségek területi eloszlásában. 1938–41 között több hullámban gyarapodott Magyarország területe. A visszacsatolt részeken a magyarok mellett jelentős nem magyar lakosság is élt, akik – főként ha 1918 után telepedtek le – nem várták meg a magyar hatóságok visszatértét. A legnagyobb mértékű népességmozgás a Magyarország és Románia között megosztott Erdélyben történt; itt az északi részről mintegy 220 000 román lakos távozott délre, míg Dél-Erdélyből kb. 190 000 magyar települt át magyar fennhatóság alá.¹⁰ Emellett 1941-ben 13 000 bukovinai székelyt telepítettek át a Vajdaságba, korábbi szerb telepésfalvakba.¹¹ A Magyarországhoz került Dél-Szlovákiából és Kárpátaljáról több tízezer cseh és szlovák telepes, köztisztviselő távozott, azonban ennél is nagyobb mértékben változtatta meg a fennálló etnikai

viszonyokat több mint 150 000 cseh lakos 1939-es kiutasítása Szlovákiából. Lényegében ugyanez történt 1941-ben a széteső Jugoszláviában: a horvátországi, boszniai szerbek számottevő hányada költözött vagy menekült az összezsugorodott Szerbiába. A magyar hatóságok Bácskából 1941–44 között 25 000 nem vajdasági származású szerbet toloncoltak az anyaországukba.¹²

Az elmenekülő, elvándorló szláv és román lakosság nyomában 142 000 anyaországi magyar költözött a visszacsatolt területekre, nagy részük vagy még 1918 előtt távozott e vidékekről, és tért vissza, vagy az újjászerveződött magyar közigazgatás szolgálatában érkezett. Mint a fenti számokból látható, gyakorlatilag ugyanaz történt, mint Trianon után, csak fordított előjellel, azonban a kiutasítások, kitoloncolások magasabb számából egy feszültebb, kölcsönös sérelmekkel teli időszak rajzolódik ki, ami igazából a háború végéhez közeledve vezetett – még a korábbiaknál is nagyobb – tragédiákhoz.

Az 1938–44 közötti időszak összességében a magyar gyarapodás időszaka volt, rajtuk kívül minden nemzetiség aránya csökkent a Kárpát-medencében. Az 1941-es népszámlálások alapján a magyar lakosság részesedése elérte az 50 %-ot, amely a középkor óta a legmagasabb érték. Ez az állapot gyakorlatilag az 1910-es helyzet visszatérését jelentette, de természetesen jelentős regionális különbségekkel. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az 1941-es census eredményeire nagyban hatott a háborús, etnikai konfliktusokkal terhelt légkör. Ez főleg a kisebbségek identitásválalására hatott kedvezőtlenül, hiszen a visszacsatolt területeken a bosszútól tartó nemzetiségek néhol többen vallották magukat magyar nemzetiségűnek, mint ahányan egyáltalán beszéltek magyarul (pl. a Szatmár megyei Avasújfaluban: magyar anyanyelvű: 488, magyar nemzetiségű: 1423, magyarul tud: 600 fő; Kisszokondon: magyar anyanyelvű: 8, magyar nemzetiségű: 474, magyarul tud: 38 fő).

Az 1941-ben regisztrált magyar gyarapodásnak a holokauszt vetett véget. 1940 és 1944 között – országonként változó időpontban – megtörtént a zsidó (és nemcsak az izraelita!) lakosság gettósítása, deportálása és meggyilkolása. A Kárpát-medencéből mintegy 800 000 főt deportáltak, körülbelül a háromnegyedük magyar anyanyelvű volt.¹³ A holokausztot csak a zsidó lakosság harmada élte túl, akik aztán folyamatosan emigráltak Nyugatra vagy Izraelbe, így napjainkra lélekszámuk – felekezet szerint – a 30 000 főt sem éri el.

10 A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. Magyar Statisztikai Szemle (1944) 22. évf. 9–12. sz.

11 1944-ben aztán nekik is menekülniük kellett a visszatérő szerb hatalom elől.

12 Kocsis K. 2004.

13 Braham, R. L. (szerk.) 2007: A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája I. Park Könyvkiadó. Budapest. 91; Kocsis K. 2005: Változó vallási térszerkezet, szekularizáció és vallási újjáéledés a 20. századi Kárpát-medencében. Földrajzi Értesítő 54. évf. 3–4. sz. 294.

Az 1944–45-ös frontátvonulás szintén jelentős változásokat eredményezett. A katonai és polgári veszteségeken kívül elsősorban a front (és a bosszú) elől elmenekülő német és magyar lakosságról kell szót ejteni. A sokszor a német háborús célokat kiszolgáló német (sváb, szász) lakosság a megtorlás elől tömegesen menekült el. A 140 000 főt számláló szlovákiai németek közül 100-120 000-en hagyták el az országot, a hátramaradottak jelentős részét – az antifasiszta mozgalomban részt vevő, jórészt szepességeket leszámítva – 1945 után deportálták. Kárpátaljáról a magyar és német hadköteles férfiakat a Szovjetunióba vitték kényszermunkára. A Magyarországról elhurcolt civilek száma (magyarok és németek) 120-200 000 fő között lehetett.¹⁴ Erdélyben is hasonló folyamatok játszódtak le: a front elől mintegy 100 000 német (pl. a Beszterce környékén élő szászok 95%-a) elmenekült, azonban a szatmári, bán-sági svábok, valamint a királyföldi szászok (összesen 75 000-en) nem kerülhették el a kényszermunkát. Érdekesség azonban, hogy Romániában – a különböző retorziók mellett – a német lakosság hivatalos kitelepítésére nem került sor. A Vajdaságból kb. 140 000 németet evakuáltak a partizánok és a Vörös hadsereg elől. A hátramaradottakat (180 000 fő) táborokba gyűjtötték, amit csak a németek harmada élt túl. A magyarok számát a front előli menekülés, illetve – válaszként a magyar uralom alatt elkövetett tisztogatásokra – a visszatérő szerbek bosszúhadjárata tizedelte meg.¹⁵

Az 1940–48 között lejátszódott etnikai tisztogatások záróakkordját a háború befejezése utáni „rendezés” jelentette. Ennek keretében a győztes országok határait az 1938-as állapothoz állították vissza, és ezen a területen nemzetközi felhatalmazással láthattak hozzá országuk etnikai homogenizálásához. Ez a gyakorlatban kitelepítést, deportálást, lakosságcserét, véres atrocitásokat, nemzeti célzatú agrárreformot, a nem kívánatos kisebbségek gazdasági tönkretételét jelentette. Utóbbi (pl. gazdasági célzatú kitelepítés) nemcsak a győztes államok „privilegiuma” volt, Magyarország is lelkesen vett részt a lehetőségek kiaknázásában, azaz a svábok vagyonának, földjének megszerzésében (bár az eseményt végig külső kényszerként kommunikálták) – az országból 1945–48 között 255 000 német menekült el vagy lett kitelepítve.¹⁶

Az 1945 utáni jogfosztások leginkább a német és a magyar lakosságot sújtották. A háborús veszteségek, menekülések, kitelepítések következtében a Kárpát-medencében élő németiség az 1941 és 1949 körüli népszámlálások időpontja között közel egymillió fős veszteséget szenvedett el. Ugyanezen időszakban a magyarság számbeli vesztesége 700 000 főre tehető. 1944 és 1948 között a végleg elmenekült, kitelepített vagy kiutasított magyarok száma elérte a 270 000 főt.¹⁷ A németekkel ellentétben a magyarokat hivatalosan – Csehszlovákiát leszámítva – nem nyilvánították kollektív háborús bűnösnek. Ezzel együtt az összes utódállamban hangsúlyozott cél volt a magyarok számának csökkentése, egységes településterületük felbomlasztása. Ezt a célt Csehszlovákiának sikerült leginkább megközelíteni. 45 000 magyart Csehországba deportáltak (nagy részük később visszatért), míg a lakosságcsere eredményeként 90 000 magyarnak kellett elhagyni az országot; ennek ellentételezésére 74 000 szlovák lakos települt át Magyarországról. A megmaradt magyarság a „reszlovakizációval” kerülhette el a további repressziót.¹⁸ A konkrét számszerű eredmények mellett (1950-ben csak 355 000-en merték vállalni magyarságukat) ezen akcióknak hosszútávú hatásai is voltak: a magyarok megfélemlítésével etnikai öntudatukat gyengítették, a magyar nyelv betiltásával, az iskolák bezárásával több helyen az asszimilációt segítették elő.

Ugyanezen időszakban tömeges migráció bontakozott ki az elüldözött magyar és német lakosság helyére. A telepítések, az irányított migráció célja – az 1. világháború utániakhoz hasonlóan – a határ menti területek „biztosítása”, a városok etnikai arculatának átformálása volt. Előbbi célt a korábbi telepek, telepesfalvak újjászervezésével, illetve a földreform keretén belül létrejött új kolóniákkal kívánták biztosítani.

Dél-Szlovákiába 236 000 bel- és külföldi (pl. Magyarországról, Romániából áttelepült) szlovák költözött.¹⁹ Falusi térségekben a legnagyobb változás a Garam völgyében, Lévától délre történt, ahol a népességcsere nyomán falvak tömege változott vegyes lakosságúvá. Jelentős átalakulás ment végbe a Csallóköz nyugati részén (Pozsony előterében), Nyitra és Érsekújvár között, az Ipoly völgyében Nagykürtöstől délre, valamint Losonc, Rimaszombat és Kassa környékén. A változás-

14 Stark T. 2007: Most jött el az ideje. 20. századi népvándorlás. Kelet-Közép-Európa etnikai átrendeződése 1939 és 1949 között. Rubicon 18. évf. 1–2. sz. 63.

15 Stark T. 2007: 64.

16 Czibulka Z.–Heinz E.–Lakatos M. (szerk.) 2004: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. KSH. Budapest. 331.

17 Stark T. 2007: 66.

18 Vadkerty K. 2001: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Kalligram. Pozsony.

19 Kocsis K. 1998: Telepítések és az etnikai térszerkezet a Kárpát-medence határvidékein (1944–1950). In: Illés S.–Tóth P. P. (szerk.): Migráció (tanulmánygyűjtemény) 1. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet. Budapest. 129.

ban nemcsak a különböző irányú migrációk játszottak szerepet, hanem a kétnyelvű népesség ismételt identitásváltása is. Az említett falusi térségek mellett gyakorlatilag az összes nyelvhatáron fekvő város szlovák többségűvé vált 1950-re (pl. a magyarok aránya 1941–60 között Érsekújváron 91,3→23,5%, Kassán 83,5→3,8%), amiben a telepítések mellett a reszlovakizációnak, azaz az erőltetett asszimilációnak volt döntő hatása.

Kárpátalján 1945 után a Csehszlovák hatalmat szovjet fennhatóság váltotta. A városok közül mindössze a két stratégiai fontosságú központba, Ungvárra és Munkácsra érkezett nagyobb számú ukrán és orosz telepes. Vidéki térségekben pár új ukrán telepesfal, illetve a görög katolikusok nemzetiségi átsorolása (Nagyszőlős környékén) módosította az etnikai térszerkezetet.

Erdély határmenti vidékeire 1944–48 között 108 000 telepes érkezett állami szervezésben. Ők két térségben: az ugocsa–szatmár–bihari határvidéken, magyar környezetben telepedtek meg, illetve a Bánságban a kitelepített, vagyonukból kifosztott svábok helyén.²⁰ A változásoknak köszönhetően a Bánságban a románok nagy többségbe kerültek, míg északon a román többségű települések láncolata immár elérte a magyar határt. Az 1941–48-as népszámlálások közötti időszakban a városi románok száma 170 000 fővel gyarapodott, arányuk városi össznépességen belül elérte az 50%-ot (1941: 34,2%). A legnagyobb változások az észak-erdélyi városokban játszódtak le (románok aránya Kolozsváron 9→41%, Nagyvárad 5→33%).

A jugoszláviai kolonizáció volumene a szlovákiaihoz hasonlítható. 1945–47 között 225 000 telepest (90%-uk szerb és montenegrói volt) költöztettek a Vajdaságba az elmenekült, elüldözött németek helyére, illetve az elhagyott telepesfalvakba. A Drávaszögbe 14 000 szerb és horvát telepes érkezett.²¹ Ugyanakkor a városok átformálása nem volt annyira drasztikus, mint Szlovákiában (pl. szerbek aránya 1941–48 között Szabadkán 4,5→10,3%, Újvidéken 28,4→50,6%). A fentiek következtében elsősorban Nyugat-Bácska és a Közép-Bánság területén változott leginkább az etnikai térszerkezet.

Magyarországon a folytatódó asszimiláció, a németek, szlovákok egy részének elmenekülése, áttelepülése, kitelepítése folytán tovább nőtt a magyar lakosság aránya (1941–49 között 92,9→98,6%). A németek és szlovákok helyére közel 100 000 főnyi magyarországi telepes és határon túli magyar érkezett. A változások gyakorlatilag a nemzetiségek által lakott összes területet érintették, de a leglátványosabbak Békésben, a Dél-Dunántúlon, a Dunántúli-középhegység területén, illetve a nyugati határszélen voltak.

20 Kocsis K. 1998: 139–140.

21 Kocsis K. 1998: 141–142.

Változások békeidőben napjainkig

A múlt század közepétől a népesség térbeli eloszlásának változásait már nem a különböző kényszer migrációk, hanem a természetes szaporodás különbségei, a szocialista urbanizáció keretében megvalósuló belső vándorlások, illetve az asszimiláció határozták meg. A térbeli mobilitás mellett a társadalmi mobilitás is megnőtt, fellazítva az addigi hagyományos társadalmi szerkezetet. A kelet-közép-európai szocialista urbanizáció jellemzőiben sok hasonlóságot találhatunk, bár természetesen országonként eltérően ment végbe. E felülről irányított folyamat keretében nagy néptömegeket áramoltattak a városokba, fejlett központokat hozva ezzel létre. Ennek eléréséhez erőteljes iparosításba kezdtek (először a nehézipart helyezték előtérbe) munkahelyeket teremtve ezáltal a népességfőlősleggel küzdő vidéknek. Ezzel párhuzamosan az erőltetett térszerkezéssel (1950-es évek, 1960-as évek eleje) a létalapjuktól fosztották meg a mezőgazdaságból élők jelentős részét, akik így csak a városokba tudtak menni. Az általános vonások mellett érdemes kiemelni egy romániai sajátosságot: az ún. zárt városok létrejöttét (pl. Marosvásárhely), ami azt jelentette, hogy az adott városba csak a kiválasztott – általában az államalkotó – nemzetiség települhetett be.

Az etnikai célok érdekében tehát heterogén, falusi népességet áramoltattak a városokba. A heterogén népesség érkezése azért lényeges, mert a sok bevándorlóval, adott esetben más kultúrkörből érkező idegennel könnyebb volt szétverni a – sok helyütt a zsidók deportálásával már amúgy is – meggyengült helyi társadalmat.²² Sok esetben a helyi társadalom folytonossága még a magyaroknál sem volt meg.

Szlovákiában a városi népesség elsősorban a két nagyvárosban, Pozsonyban és Kassán nőtt látványosan, a magyar nyelvhatáron fekvő – immár szlovák többségű – városok egyikének lakosságszáma sem érte el az 50 000 főt. A lakosság etnikai összetételének szlovákok javára történő változását a szlovákok magasabb természetes szaporodása, valamint a magyarok és ruszinok – az etnikai kontaktzóna falvaiban és a városokban megfigyelhető – asszimilációja okozta.

Kárpátalján a migráció több irányban is zajlott. Egyrészt a periférikus tartományból ukránok és magyarok is átköltöztek Ukrajna és a Szovjetunió belsejébe, másrészt ezzel ellentétes irányban ukránok és oroszok telepedtek főleg Ungvárra és Munkácsra. Bár a magyar lakosság ter-

22 Enyedi Gy. 1992: Urbanizáció Kelet-Közép-Európában. Magyar Tudomány 37. évf. 6. sz. 690.

mészertes szaporodása a Kárpát-medencében itt volt a legnagyobb, ennek ellenére lélekszámuk a Magyarországra vándorlás és a városi asszimiláció miatt alig nőtt.

Becslések szerint Erdélybe a szocializmus évtizedei alatt kb. 800 000 román érkezett a Kárpátokon túlról, döntő többségük (80%) a dél-erdélyi városokba, míg a Regátba Erdélyből csak kb. negyedmillióan.²³ Az erőltetett urbanizáció következtében pl. Vajdahunyad lakossága több mint tízszeresére, Nagybánya és Csíkszereda népessége hétszeresére nőtt. Ugyanakkor a románok arányának dinamikus növekedése mögött nemcsak beköltözésük, hanem a kivándorlásban való kisebb részvételük, illetve a különböző etnikai háttérű szórványok beolvadása áll. Az 1975–1992 között legalisan kivándorolt 389 000 lakos 55%-a német, 25%-a román és 16%-a magyar volt. A kivándorló németek helyét románok, illetve egyre több helyen cigányok foglalták el.

A Vajdaságban az urbanizáció mértéke jóval kisebb volt, mint Erdélyben, és Szlovákiához hasonlóan itt is inkább csak a nagyobb, szerb környezetben fekvő központokat (főleg Újvidéket) érintette. A növekvő számú vegyes házasság hatására elsősorban a városokban növekedett az asszimiláció mértéke, illetve csökkent az etnikai öntudat, amelynek kiváló indikátora az etnikailag-politikailag semleges (épp ezért főleg a kisebbségek körében népszerű) „jugoszláv” népszámlálási kategória megjelenése. Az önmagát jugoszlávnak deklarálók száma 1960 és 1991 között 3200 főről 174 300 főre emelkedett. A tartomány népességének rendkívül lassú gyarapodása (1948–91 között mindössze 21%-os növekmény) pedig a népesség alacsony természetes szaporodásának, valamint az egyre jelentősebb külföldi munkavállalásnak volt köszönhető – etnikumtól függetlenül.

A Kárpát-medence egykor szocialista országaiban 1989 után jelentős társadalmi, gazdasági és politikai változások zajlottak le. Részben ehhez is kapcsolható, hogy a térség lakosságszáma a 2000 körül megtartott népszámlálások szerint csökken, a legtöbb országban természetes fogyás tapasztalható. Mindemellett az elmúlt két évtizedben a nemzeti kisebbségek lélekszámának csökkenése felgyorsult, ugyanakkor folytatódott a cigány népesség számának dinamikus növekedése. Új jelenségnek tekinthető, és elsősorban Magyarországon tapasztalható a nemzeti kötődés nélküli, biztos etnikai öntudattal nem rendelkező népesség számának megug-

rása.²⁴ Ugyanakkor ezzel ellenkező folyamat ment végbe az egykori Jugoszlávia területén, ahol a háborúk, etnikai tisztogatások, nacionalista uszítás következtében erősödött az etnikai-vallási önazonosság-tudat.

A kibontakozó új gazdasági folyamatoknak köszönhetően immár megállt a városi népesség számának folyamatos bővülése. A városi lakosság egy része a jobb életkörülményeket kínáló agglomerációba költözött (szuburbanizáció), mely elsősorban nagyobb városok (pl. Budapest, Pozsony, Ungvár) vegyes nemzetiségű elővárosi övezeteiben okozott etnikai aránytelődést – általában az államalkotó nemzet javára. Romániában nemcsak a szuburbanizáció apasztotta a városok népességét, hanem a megélhetési problémák is, amelyek következtében tömegesen vándoroltak vissza falura az emberek. A megélhetési gondok vezettek a hatalmas méreteket öltő nyugat-európai munkavállaláshoz is, mely térségünkben leginkább Erdélyben figyelhető meg.

A fenti folyamatok mellett az 1990-es években a délszláv háború(k)nak is jelentős szerepe volt a népesség területi átrendeződésében. A különböző etnikai tisztogatások és kényszermigrációk főként Horvátország területén változtatták meg az etnikai térszerkezetet, míg a Vajdaságban a háborús menekültek letelepítése formálta át jelentősen a régió arculatát, és etnikai feszültségekhez vezetett.

A délszláv háború, a rossz gazdasági körülmények, valamint a bizonytalan politikai helyzet hatására a magyar kisebbségek jelentős számban telepedtek át Magyarországra a rendszerváltás időszakában. Az 1988–94 közötti időszakban elsősorban a volt Jugoszláviából (70 000-en) és Romániából (54 000-en) vándoroltak vagy menekültek át sokan. Azonban a délszláv menekültáradat következtében ebben az időszakban az összes bevándorlónak csak 56%-a volt magyar nemzetiségű.²⁵

A Kárpát-medence falusi térségeiben a legnagyobb változást – a Vajdaságba menekülteket leszámítva – a cigányság gyarapodása jelenti. A népszámlálások szerint 579 000 főnyi, ám becslések szerint 2,6 millió főt számláló cigányság térségi koncentrációja leginkább a Kárpát-medence északkeleti, keleti, nem magashegységi, alföldperemi, dombvidéki területein figyelhető meg (pl. Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország, a Dunántúl déli része, Erdélyben a Partium alföldi vidékei és az Erdélyi medence).²⁶

23 Kocsis K. 1997: Erdély etnikai térképe 1992. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet. Budapest; Varga E. Á. 1998: 210.

24 Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. 2006: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA FKI. Budapest. 22–23.

25 Tóth P. P. 1996: A Magyarországra menekülők, 1988–1994. Statisztikai Szemle 74. 5–6. pp. 445–447.

26 Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. 2006: 36–38.

Összefoglalás

Trianon etnodemográfiai hatásait összegezve megállapítható, hogy az 1918–20-as államhatalom-váltás gyökeresen változtatta meg az etnikai folyamatokat. Ugyanakkor Trianon csak egy a Kárpát-medence sorsfordító eseményei közül, és – bár elsősorban a városokban jelentős etnikai átrendeződést hozott – sokkal kisebb mértékben formálta át az etnikai térszerkezetet, mint az 1938–48 közötti, a trianoni döntés korrekcióját megkísérlő, majd a párizsi békével a trianoni döntést megismétlő, azt véglegesítő időszak.

Az 1910-es népszámláláshoz viszonyítva a magyar népesség száma bár nőtt, kárpát-medencei aránya napjainkra 10 százalékponttal csökkent. Ehhez hasonló csök-

kenést láthatunk a németeknél (lélekszámuk mindössze 20%-a a száz évvel korábbinak), valamint a zsidóságnál. A többi, ma már államalkotó nemzetiség – a szlovének kivételével – jelentősen tudta növelni létszámát.

Az elmúlt 90 év változásait áttekintve megállapítható, hogy korszakonként más tényezők határozták meg az etnikai szerkezet átalakulását: a Trianont követő pár évtizedben főleg az önkéntes és kényszerű migrációk, illetve a népesség számbavételében történt változások, míg az elmúlt hatvan évben inkább a természetes szaporodás különbségei, az önkéntes vándorlás és az asszimiláció. Viszont korszakoktól függetlenül mindig az uralkodó nemzet (államnemzet) került kedvező demográfiai pozícióba – így volt a magyar uralom idején és így volt (és van) az utódállamokban is.

A Kárpát-medence népességének etnikai összetétele (%), 1880–2001

Év	1880	1890	1900	1910	1930	1941	1949	1991	2001
Összesen (ezer fő)	15.239	16.908	18.778	20.400	22.725	24.437	23.884	30.200	29.461
Magyar	42.3	43.9	46.5	49.2	46.3	50.0	48.3	42.5	39.7
Román	15.8	15.3	14.9	14.5	14.4	13.8	16.0	19.1	18.5
Szlovák	12.2	11.3	10.8	9.6	10.9	10.3	13.0	15.3	16.0
Horvát	8.1	7.8	8.0	8.1	8.5	8.5	9.5	8.9	9.6
Szerb	4.8	5.3	4.6	4.5	4.9	4.7	5.4	5.2	5.1
Ruszin, ukrán	2.3	2.3	2.3	2.3	2.6	2.6	2.9	3.6	3.8
Cigány	0.5	0.6	0.3	0.6	0.8	0.7	0.3	1.5	2.0
Német	12.8	12.5	11.4	10.0	8.2	6.7	2.7	1.3	1.3
Szlovén	0.5	0.5	0.5	0.4	0.5	0.4	0.5	0.3	0.3
Zsidó	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1.5	n. a.	0.2	n. a.	n. a.
Egyéb	0.6	0.6	0.7	0.7	1.5	2.2	1.1	2.3	3.7

A lakosság etnikai összetétele (%) Szlovákia mai területén, 1880–2001

Év	Összesen (fő)	Szlovák	Magyar	Cseh	Német	Ruszin, ukrán	Zsidó	Cigány	Egyéb
1880a	2460865	61.1	22.2	n. a.	9.3	3.2	n. a.	n. a.	4.3
1910a	2919794	57.8	30.3	0.3	6.8	3.3	n. a.	n. a.	1.5
1921n	3000870	65.1	21.7	2.4	4.9	3.0	2.4	n. a.	0.6
1930n	3329793	67.6	17.8	3.7	4.6	2.9	2.2	n. a.	1.3
1941a+n	3536319	67.4	21.5	0.5	4.0	2.4	n. a.	n. a.	4.2
1950n	3442317	86.6	10.3	1.2	0.2	1.4	n. a.	n. a.	0.3
1961n	4174046	85.3	12.4	1.1	0.1	0.8	n. a.	n. a.	0.3
1970n	4537290	85.5	12.2	1.0	0.1	0.9	n. a.	n. a.	0.3
1980n	4991168	86.5	11.2	1.1	0.1	0.8	n. a.	n. a.	0.3
1991n	5274335	85.7	10.8	1.0	0.1	0.6	n. a.	1.4	0.4
1991a	5274335	84.3	11.5	1.1	0.1	1.1	n. a.	n. a.	1.9
2001n	5379455	85.8	9.7	0.8	0.1	0.7	0.0	1.7	1.2
2001a	5379455	83.9	10.7	0.9	0.1	1.2	0.0	1.8	1.4

A táblázatokban előforduló rövidítések kifejtése:

a = anyanyelv
n = nemzetiség

ny = nyelvi hovatartozás

k = köznyelv

n. a. = nincs adat

A lakosság etnikai összetétele (%) Kárpátalja mai területén, 1880–2001

Év	Összesen (fő)	Ruszin, ukrán	Magyar	Német	Zsidó	Szlovák	Román	Orosz	Cigány	Egyéb
1880a	408971	59.8	25.8	7.8	n. a.	2.1	4.1	n. a.	n. a.	0.4
1910a	598863	55.4	30.8	10.6	n. a.	1.1	1.9	n. a.	0.0	0.3
1921n	612442	60.8	18.1	n. a.	13.1	3.1	n. a.	n. a.	n. a.	4.8
1930n	733956	60.9	15.9	1.8	12.5	4.6	n. a.	n. a.	0.2	4.2
1941a	854772	58.9	27.3	1.5	9.2	0.8	1.8	n. a.	n. a.	0.5
1959n	920173	74.6	15.9	0.4	1.3	1.4	2.0	3.2	0.0	1.2
1970n	1056799	76.5	14.4	0.4	1.0	1.0	2.2	3.3	0.0	1.2
1979n	1155759	77.8	13.7	0.3	0.3	0.7	2.3	3.6	0.5	0.7
1979a	1155759	77.5	14.4	0.3	0.1	0.3	2.3	n. a.	n. a.	5.1
1989n	1245618	78.4	12.5	0.3	0.2	0.6	2.4	4.0	1.0	0.7
1989a	1245618	78.1	13.4	0.2	0.1	0.2	2.3	n. a.	n. a.	5.7
2001n	1254614	80.5	12.1	0.3	0.0	0.5	2.6	2.5	1.1	0.5
2001a	1254614	81.0	12.7	n. a.	n. a.	n. a.	2.6	2.9	n. a.	0.9

A lakosság etnikai összetétele (%) a Magyarországtól Romániához csatolt területen, 1880–2002

Év	Összesen (fő)	Román	Magyar	Német	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb, horvát	Szlovák	Egyéb
1880a	4032851	57.0	25.9	12.5	n. a.	1.5	0.4	1.3	0.7	0.8
1910a	5259918	53.8	31.6	10.7	n. a.	1.2	0.4	1.0	0.6	0.7
1920n	5114214	57.3	25.5	10.5	3.5	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	3.1
1930a	5548363	58.3	26.7	9.7	2.0	0.8	0.4	0.8	0.7	0.6
1930n	5548363	57.8	24.4	9.8	3.2	2.0	0.5	0.8	0.8	0.6
1941n	5912300	55.9	29.5	9.0	1.4	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	4.2
1948a	5761127	65.1	25.7	5.8	0.5	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	2.9
1956a	6232312	65.5	25.9	6.0	0.2	0.6	0.5	0.7	0.3	0.3
1956n	6232312	65.0	25.0	5.9	0.7	1.3	0.5	0.7	0.4	0.5
1966a	6736046	68.0	24.2	5.6	0.0	0.5	0.5	0.6	0.3	0.3
1966n	6736046	67.9	23.8	5.5	0.2	0.7	0.6	0.6	0.3	0.4
1977n	7500229	69.4	22.6	4.6	0.1	1.6	0.6	0.4	0.3	0.4
1992a	7723313	75.3	21.0	1.2	0.0	1.1	0.6	0.4	0.2	0.2
1992n	7723313	73.6	20.8	1.4	0.0	2.6	0.6	0.3	0.2	0.5
2002a	7221733	76.7	19.8	0.6	0.0	1.5	0.6	0.3	0.2	0.3
2002n	7221733	74.7	19.6	0.7	0.0	3.4	0.7	0.4	0.2	0.3

A lakosság etnikai összetétele (%) a Vajdaság mai területén, 1880–2002

Év	Összesen (fő)	Szerbek	Magyarok	Horvátok	Szlovákok	Montenegróiak	Románok	Cigányok	Ruszinok	Németek	Jugoszlávok	Egyebek
1880a	1178189	35.6	22.8	6.1	3.7	n. a.	5.9	n. a.	0.8	24.1	n. a.	0.9
1910a	1515983	33.8	28.1	6.0	3.7	n. a.	5.0	n. a.	0.9	21.4	n. a.	1.1
1921a	1535794	34.7	24.2	8.5	3.9	n. a.	4.4	n. a.	0.9	21.9	n. a.	1.6
1931a	1624158	37.8	23.2	8.2	3.9	n. a.	3.9	0.5	0.9	20.2	n. a.	1.4
1941a	1662862	36.2	28.5	6.1	3.8	n. a.	3.5	0.3	1.0	19.1	n. a.	1.5
1948n	1663212	50.6	25.8	8.1	4.3	1.8	3.6	0.5	1.3	1.9	n. a.	2.1
1953n	1712619	51.1	25.4	7.5	4.3	1.8	3.3	0.7	1.3	2.1	n. a.	2.6
1961n	1854965	54.9	23.9	7.8	4.0	1.9	3.1	0.2	1.3	0.6	0.2	2.2
1971n	1952533	55.8	21.7	7.1	3.7	1.9	2.7	0.4	1.3	0.4	2.4	2.6
1981n	2034772	54.4	18.9	5.4	3.4	2.1	2.3	1.0	1.2	0.2	8.2	2.8
1991n	2013889	56.8	16.9	4.9	3.2	2.2	1.9	1.2	1.1	0.2	8.7	3.0
1991a	2013889	73.4	17.1	n. a.	3.1	n. a.	1.9	1.0	0.9	0.1	n. a.	2.3
2002n	2031992	65.0	14.3	3.8	2.8	1.7	1.5	1.4	1.0	0.2	2.5	5.8
2002a	2031992	76.6	14.0	1.0	2.7	n. a.	1.5	1.1	n. a.	n. a.	n. a.	3.1

A lakosság etnikai összetétele (%) a Drávaszögben, 1880–2001

Év	Összesen (fő)	Horvátok	Szerbek	Magyarok	Németek	Jugoszlávok	Egyebek
1880a	45329	23.3	12.0	31.4	29.0	n. a.	4.3
1910a	51616	19.2	12.1	39.5	27.6	n. a.	1.5
1921a	49452	19.1	12.5	33.6	32.9	n. a.	1.9
1931a	52846	20.6	19.7	26.4	29.8	n. a.	3.4
1941a	51781	16.4	15.1	36.0	27.5	n. a.	5.0
1948n	54190	35.7	21.2	31.4	8.3	n. a.	3.5
1953n	50866	35.4	22.8	31.5	6.3	0.5	3.5
1961n	56087	41.9	24.4	27.3	n. a.	0.2	6.2
1971n	56322	41.3	27.7	23.9	1.4	1.9	3.8
1981n	53409	35.8	24.1	18.6	0.8	15.7	5.0
1991n	54265	41.9	25.5	16.5	0.8	7.9	7.4
1992n	39482	19.5	59.4	17.5	n. a.	1.2	2.3
2001n	33648	52.3	16.9	18.4	1.0	n. a.	5.5

A lakosság etnikai összetétele (%) a Muravidéken, 1880–2002

Év	Összesen (fő)	Szlovének	Magyarok	Németek	Horvátok	Cigányok	Egyebek
1880a	73767	76.9	17.7	4.7	0.3	0.2	0.2
1910a	90513	74.2	22.9	2.3	0.2	0.4	0.0
1921a	92295	80.4	15.2	2.8	0.4	n. a.	1.3
1931a	90717	88.7	8.4	1.6	0.6	0.3	0.4
1941a	83787	76.4	20.1	2.0	0.4	0.9	0.2
1948n	94914	88.2	10.8	0.1	0.6	0.0	0.4
1953n	93888	85.9	11.3	0.1	0.9	n. a.	1.9
1961n	90154	87.4	11.0	n. a.	0.9	0.0	0.7
1971n	90769	87.1	10.0	n. a.	1.1	0.6	1.2
1981n	92997	85.1	9.3	0.0	1.6	0.4	3.6
1991n	89869	86.3	8.5	0.1	1.7	0.8	2.7
1991a	89869	84.9	9.1	0.2	2.0	1.1	2.7
2002n	82359	85.0	6.6	0.0	1.1	1.2	6.1
2002a	82359	86.0	8.0	0.1	1.8	1.5	2.5

A lakosság etnikai összetétele (%) Burgenland területén, 1880–2001

Év	Összesen (fő)	Német	Horvát	Magyar	Cigány	Egyéb
1880a	270261	79.0	15.9	4.2	0.3	0.6
1910a	292041	74.4	14.9	9.0	1.0	0.7
1920a	294849	75.0	15.2	8.4	0.9	0.5
1923ny	286179	79.3	14.7	5.3	n. a.	0.7
1934ny	299447	80.6	13.5	3.5	2.2	0.2
1951k	276136	86.8	11.1	1.9	n. a.	0.2
1961k	271001	87.8	9.7	1.9	n. a.	0.6
1971k	272119	96.0	3.2	0.5	n. a.	0.3
1981k	269771	91.0	7.0	1.5	n. a.	0.5
1991k	270880	88.3	7.2	2.5	n. a.	2.0
2001k	277569	87.4	7.1	2.4	0.1	3.0

A lakosság anyanyelvi összetétele (%) Magyarország mai területén, 1880–2001

Év	Összesen (fő)	Magyar	Német	Szlovák	Horvát	Szerb	Szlovén	Román	Cigány	Egyéb
1880a	5343364	82.4	11.3	3.7	1.1	0.4	0.1	0.5	n. a.	0.5
1910a	7612114	88.4	7.3	2.2	0.8	0.3	0.1	0.4	0.1	0.4
1920a	7986875	89.6	6.9	1.8	0.7	0.2	0.1	0.3	0.1	0.3
1930a	8685109	92.1	5.5	1.2	0.5	0.1	0.1	0.2	0.1	0.2
1941a	9316074	92.9	5.1	0.8	0.4	0.1	0.1	0.2	0.2	0.3
1949a	9204799	98.6	0.2	0.3	0.2	0.1	0.0	0.2	0.2	0.2
1960a	9961044	98.2	0.5	0.3	0.3	0.0	n. a.	0.2	0.3	0.1
1970a	10322099	98.5	0.3	0.2	0.2	0.1	0.0	0.1	0.3	0.2
1980a	10709463	98.8	0.3	0.1	0.2	0.0	0.0	0.1	0.3	0.2
1990a	10374823	98.5	0.4	0.1	0.2	0.0	0.0	0.1	0.5	0.2
2001a	10198315	93.6	0.3	0.1	0.1	0.0	0.0	0.1	0.5	0.3
2001n	10198315	92.3	0.6	0.2	0.2	0.0	0.0	0.1	1.9	0.3

SALAMON KONRÁD A fekete számadóra emlékezve

Fekete Gyula mindenekelőtt a magyarságra leselkedő legnagyobb veszélyre, a bekövetkező népesedési katasztrófára figyelmeztetett. Azoknak a többsége azonban, akikért aggódott, alig figyelt oda az általa mondottakra. Ez ugyan keserűséget okozott neki, de csalódást nem, mert azzal is tisztában volt, hogy a népet könnyű félrevezetni. Kemény szavakkal ítélte tehát el a „kultúr-mocsok” terjesztőit, akik a szórakoztató ipar révén, az ösztönökre célzott szellemi, lelki kábítószerekkel züllesztik el azt az embert, aki lehetőségei szerint Isten képmása is lehetne. Nem csoda tehát, hogy a nemzeti kérdések iránt érzéketlen, sőt ellenséges kommunista, majd balliberális sajtó céltáblája lett, amely a legalpáríbb módon gyalázta. Idézzük csak 1990-ből a Magyar Narancsot: „Fekete Agyalágyula ordítozik: Fogyik a magyar! Fogyik a magyar!”

Azokat, akik e durva sértést nagyon szellemesnek hitték, valószínűleg ma sem aggasztja, hogy a jövőben magyar nemzedékek nem születnek meg kellő számban. A nemzeti érzésű emberek számára viszont ez a kérdések kérdése. Ahogy Németh László írta a *Debreceeni káté*-ban: „A történelem népekben él és népekben gondolkodik... semmiféle nemzetközi megváltás sem menti meg a rajtunk átszálló életet a jövőnek, ha a népnek, melyben atomok vagyunk, magva szakad.”

A népi-falukutató írók már a két világháború között felhívták a figyelmet kezdeti népesedési gondjaink várható súlyos következményeire. Kovács Imre írta le 1937-ben – Móricz Miklós statisztikus számításait idézve –, hogy az

ország lakossága az 1960-as évekig még növekedni fog, eléri a tízmilliót, utána azonban – az első világháború következtében meg nem született félmillió gyermek hiánya miatt – rohamosan csökken. Ez a csökkenés, amint azt Fekete Gyula kimutatta, az 1960-as években el is kezdődött, de a folyamatot az életkor megnövekedése 1981-ig „elleplezte”, így az ország népessége átmenetileg, az elégtelen születésszám ellenére sem csökkent.

A gyermektelenség azonban erkölcsi megalkuvással is jár, amire Kodolányi János hívta fel a figyelmet: „A végtelenségig való alkalmazkodás kezdődik a szaporaság gyors csökkenésével, majd folytatódik az ideológiai menekülésben... Közösségi morál helyett uralomra jut az egyéni immoralitás, az egyén többé nem a közösségen keresztül keresi és találja meg a boldogulását, hanem a maga útját járja, beáll az anarchia. Felbomlanak a közös kultúra életet adó formái... Átveszi sivar uralmát a 'carpe diem' elve, a pillanatnyi haszon, kényelem, az önző érvényesülés cinikus világa. Végezetül pedig a legsivarabb, legbetegebb közöny.”

Népesedési helyzetünkben sajnos a második világháború pusztítása után sem következett be biztató fordulat, így Illyés Gyula 1965-ben újra felemelte a szavát: „Amelyik ország évenként több embert tesz sírba, mint bölcsőbe, az nem takarít a jövőre: föleszi a készlet. Végül teljes önmagát. (...) Amely társadalom nem nevel gyermeket, vagyis nem járul kellően hozzá, hogy olyan egyénei, akik erre önként hajlandóak, gyermeket neveljenek, az gazdaságilag s így erkölcsileg is arra ítélte magát, hogy munkából kiálló korosztályait agyonverjék. Bocsánat, a Múza beszél, mi csak a mikrofont adtuk a kezébe! (...) A fölös magzati lét megszakítása és a fölös aggastyáni lét megszakítása e jogrendszer alapján valóban összekapcsolható.” Ezért